

OLYAN ESETEKRŐL, AMIKOR A TERMÉSZETJOG GYŐZÖTT A HASZNOSSÁG FÖLÖTT¹

WOLFGANG WALDSTEIN

Eminenciás Bíboros Úr, Rektor Úr, Dékán Úr, tisztelt Kolléganők és Kollégák,
Hölgyeim és Uraim!*

Ma kissé zavarban vagyok Önök előtt. Keresem a megfelelő szavakat, hogy köszönetet mondhassak ezért az ünnepért. Mindenekelőtt szívből köszönetet kell mondanom természetesen a Pázmány Péter Katolikus Egyetemnek a díszdoktori cím adományozásáért, mely egészen váratlanul ért. Köszönetet kell azonban mondanom mindenkinek, aki ezen az ünnepségen részt vesz. Különösen Erdő Péter Eminenciás Bíboros Úrnak az ünnepség vezetéséért, és Dékán Úrnak, felettebb szívélyes szavaiért. Hálával tartozom azonban Zlinszky Jánosnak is, akihez az 1970-es salzburgi német jogtörténeész nap óta szoros barátság fűz. Ezáltal pedig ehhez az egyetemhez is alapításától kezdve szorosan kötődöm. Hálás köszönetem tehát mindenkinek!

Ami most már mai előadásom témáját illeti, vagyis „Olyan esetekről, amikor a természetjog győzött a hasznosság fölött”, két figyelemreméltó példát szeretnék kiragadni a Krisztus előtti római ókorból, melyek arra mutatnak rá, hogy az ember számára adott természetjog létezésének tudata nehéz helyzetekben hogyan tette lehetővé a helyes döntés meghozatalát. Számos másik példa mellett ezek a döntések azért olyan fontosak, mert ma gyakran azt a nézetet képviselik, miszerint a természetjog a Katolikus Egyház találmánya lenne, mellyel hatalmát kívánja megvédeni – ez pedig természetesen egészen abszurd gondolat.

Livius, a római történetíró, a Rómától mintegy 50 km-re északra fekvő Falerii városának ostromával kapcsolatban – amely Rómával szemben Veii-vel kötött szövetséget – Kr. e. 394-ből olyan eseményről számol be, melyben központi szerepet játszik egy *societas* [...] *quam ingeneravit natura*, vagyis egy olyan szövetség, melyet a természet alapított minden nép között. A minden nép számára közös jogra való e viszonylag korai hivatkozás olyan módon valósul meg, miszerint ez a jog az ember számára egészen magától értetődően felismerhető. E jog nem ismerése vagy figyelmen kívül hagyása, ahogy a Livius-szöveg mutatja, aljasságokhoz és gonosztettekhez vezethet.

Kr. e. 395-ben Róma a Falerii elleni háborújának vezetését M. Furius Camillus katonai tribunusra ruházták át. Az ő parancsnoksága alatt „megkezdődött az ostrom, a sáncok ásása.”¹ Livius először az ostrom nehézségeit ecseteli, mely a gyors megoldásra nem sok reménnyel kecsegtetett.² Egyenesen így fogalmaz: „Úgy látszott, éppen

* Az előadás szövegét fordította Radványi Anna.

¹ Liv. 5, 26, 9. A Livius-szövegek magyar fordítását TITUS LIVIUS: *A római nép története a város alapításától.* (Fordította: Muraközy Gyula, Kis Ferencné. Budapest, Európa, 1982.) c. műből idézzük.

² Liv. 5, 26, 3–10.

annyi veszkődés vár rájuk, mint Veiinél.” Amint erről Livius beszámol, Veii „tíz nyáron, tíz télen át volt egyfolytában körülzárva.”³ Képzeltetik, micsoda félelmet jelenthetett Camillusnak, hogy Faleriinél ugyanilyen hosszan tarthat az ostrom. Majd Livius beszámol arról, hogy alapos volt ez a félelem: „ha a sors a római vezérnek nem nyújt alkalmat rá, hogy bizonyosságot tegyen a háborúból jól ismert nagyszerű jelleméről és gyors győzelmet arasson.”⁴

Az az esemény, amely a gyors gőzelemhez vezetett, a faliscusok egyik szokásával függ össze, mely szerint „ugyanaz a személy volt a gyermekek tanítója és felügyelője.” Ennek az embernek az oltalmára bíztak egyszerre több gyermeket, aki a legnagyobb tiszteletben álló családok gyermekeit tanította. „Békeidőben ki szokta vinni a gyerekeket játszani és mozogni a város elé, s ezzel a szokásával háború idején sem hagyott fel, legfeljebb csak hol kisebb, hol nagyobb távolságra vezette őket a kapuktól. Egyszer, amikor kellő alkalom adódott, játszadozás és változatos csevegés közben az ellenséges előőrsök között a római táborba, Camillus fővezér sátrához vitte őket.” Majd Livius így folytatja: „S elvetemült tettét itt [Camillus előtt] még elvetemültebb szavakkal tetézte: a rómaiak kezére adja Faleriit, mert kiszolgáltatja nekik a város vezetőinek gyermekeit.” Nyilvánvalóan magas jutalmat várt a rómaiaktól ezért a tettéért, amellyel megadta számukra a lehetőséget, hogy a város átadását ezekkel a túsokkal kényszerítsék ki.

Camillus azonban másképpen reagált. Így válaszolt: „Nem hozzád hasonlórú sem a nép, sem hadvezére, akihez te, bűnös, bűnös ajándékkal jössz. Köztünk és a faliscusok közt nincs emberséges megegyezésen alapuló kapcsolat, de mindkét felet most és mindenkor kötelezi az, amit a természet teremtett közöttünk.” Camillus erre a „bűnös ajándék[ra]” méltó választ adott: „Azután megparancsolta, vetköztessék le, kössék hátra a kezét, adják vissza a fiúknak, hogy vigyék vissza Faleriibe.”⁵

Ezután Livius beszámol arról, hogy Camillus eljárása milyen hatással volt a faliscusokra. Amint ezt a szöveg fordítása visszaadja, így fogalmaz: „E látványra először a nép szaladt össze, majd a rendkívüli esemény ügyében a vezetők összehívták a senatust. A közhangulat egy csapásra megváltozott, és az egész polgárság azoktól követelte a békekötést, akiket előzőleg annyira eltöltött a féktelen harag és gyűlölet, hogy szinte inkább választották volna az elpusztult Veii, mint a békét kötő capenaiak sorsát. A forumon és a curiában egyaránt a római becsületet, a fővezér igazságszeretetét magasztalták, s egyhangú határozattal követeket küldtek a táborba Camillushoz, majd az ő engedélyével a senatushoz Rómába, hogy bejelentsek: Faleriit feladják. Amikor a senatus elé bocsátották őket, a hagyomány szerint így beszéltek: »Összeírt atyák! Nincs az az ember vagy isten, aki irigykedhetne rátok a győzelemért, melyet ti és fővezérek rajtunk arattatok, s amely minket megadásra kényszerített. Meggyőződésünk – s mi lehet a győztesre nagyobb dicsőség –, hogy jobb lesz az életünk a ti uralmatok, mint a mi saját törvényeink alatt. E viszálykodás befejezése két üdvös példával szolgált az emberi nemnek: Ti többre tartottátok a háborúban a becsületet, mint az azonnali győzelmet, s mi e becsületességre válaszul önként kezetekbe adtuk a győzelmet.»⁶

³ Liv. 5, 22, 8.

⁴ Liv. 5, 26, 10.

⁵ Liv. 5, 27, 9.

⁶ Liv. 5, 27, 13.

Nem szükséges ehelyütt kifejtennem, hogy ez az ábrázolás mennyiben felel meg a történelmi tényeknek. Mindenesetre az a meggyőződés a fontos, amit ez a szöveg bizonyít, hogy az a cselekvés, amely a természettől fogva adott jognak ellentmond, és amely ezáltal tisztességtelen és bűnös, semmi esetre sem kerülhet szóba, még akkor sem, ha hasznos lenne. Ellenkezőleg, a becsületos viselkedés még a legnehezebb helyzetekben is sokkal jobb eredményhez vezethet, mint valamely bűnös eszköz bevetése a zsarolás lehetőségének útján, éppen azért, mert az ellenfelet a becsületességgel provokálja. Camillus számára a nehéz, időt és áldozatot kívánó ostrom alatt szerfelett hasznos lett volna a város átadásának tűszok útján való kikényszerítése. Azonban a minden népet kötelező természetes rendnek való alapvető ellentmondásnak akkoriban megvolt az az ereje, hogy általa e rend megsértését gyalázatosként ismerje fel, és mindez Camillus számára kizárta az e renddel ellentétes cselekvést. Camillus viselkedésének jelentőségét ezért a faliscusok feltétlenül helyesen méltatják, mikor így szólnak: „E viszálykodás befejezése két üdvös példával szolgált az emberi nemnek: Ti többre tartottátok a háborúban a becsületet, mint az azonnali győzelmet, s mi e becsületességre válaszul önként kezetekbe adtuk a győzelmet.”

Mennyi emberi szenvedéstől kímélhette volna meg magát az emberiség, ha követték volna minden időkben az egész „emberi nemre” hagyományozott gyógyító példákat. Ehelyett az egyéni gazdagodás céljából vagy politikai okokból megvalósított gyalázatos és bűnös rablások és zsarolások a mai napig hozzá tartoznak a mindennapokhoz. Maguk a manapság kodifikált emberi jogok sem rendelkeznek kellő erővel ahhoz, hogy megakadályozzák a leggyalázatosabb rablásokat és zsarolásokat. Ezért fontos az is, amiről Livius ezután beszámol: „Camillust sokkal nagyobb ünnepléssel fogadták most, amikor az ellenséget igazságszeretetével és becsületézésével legyőzve tért vissza Rómába, mint akkor, amikor diadalmenetben fehér lovak vontatták végig szekerét a Városon.”⁷

Livius beszámolójának folytatása azonban rögvést ellenpéldával szolgál. A római senatus haladéktalanul teljesíteni kívánta (a Veii elleni háború után) tett fogadalmát, miszerint egy arany vegyítőkorsót kellett „áldozati ajándékkul a veii zsákmányból Delphibe” vinni.⁸ „L. Valerius, L. Sergius és A. Manlius hadihajón útnak indították azzal a megbízatással, hogy az arany vegyítőkorsót vigyék el Delphibe Apollónak szánt fogadalmi ajándékkul, ám a sicíliai szorosban liparai kalózok elfogták, és Liparaeba vitték őket.” Amint Livius a továbbiakban fogalmaz, Liparai lakosságának körében szokás volt, hogy „a kalózkodást [...] állami megbízatásból úzték, és a zsákmányon a lakosság megosztott.” Ezzel úgy tűnt, hogy a természetjog be nem tartásával az erőszak újra győzedelmeskedett.

Azonban ezután olyasvalami történt, amely megfelelt Camillus példájának. Livius így folytatja: „Az állam élén ebben az évben történetesen egy bizonyos Timasitheus állt, aki jellemében sokkal inkább a rómaiakhoz, mint honfitársaihoz hasonlított. S mivel őt magát is tisztelettel töltötte el a követek neve, az ajándék, az isten, akinek küldték, s az ajándékozás oka, a tömeget is – amely legtöbbször olyan, mint uralkodója – kellő vallásos félelemre bírta. Ezért a követekkel úgy bánt, mint az állam vendégeivel,

⁷ Liv. 5, 28, 1.

⁸ Ehhez ld. H. G. GUNDEL: *Der Kleine Pauly*. 5 (1975) Sp. 839.

sőt hajókíséretet is adott melléjük a delphi útra és sértetlenül küldte őket vissza Rómába. A senatus határozatilag vendégjogot adományozott, s az állam nevében ajándékot küldött neki.”⁹ Liparae teljes lakosságának egyenesen az volt a szokása, hogy a kalózkodást állami megbízásban üzte, majd a zsákmányon megosztozott. Egy olyan ember azonban, aki ezzel a szokással ellentétben jogszerűen gondolkodott, képes volt arra, hogy a tengeri rablással kapcsolatos efféle látásmódot megtörje, és a természetjog értelmében jogszerűen cselekedjen.

A római jogtudomány a jogesetek igazságos megoldásáért való fáradozása során a Kr. e. II. századtól kezdve ilyen alapokon alkalmazta gyakorlatban a természetjogot. Könyvem célja az ezekre az alapokra felépülő európai jogfejlődés bemutatása volt. Most csupán remélhetem, hogy az ez idő tájt az Európai Unióban kialakuló természetjoggal ellentétes folyamatok Európában nem vezetnek a liberalizmus totalitarizmusához,¹⁰ melyet Magyarország éppen megtapasztalt. Ebben a helyzetben Európa emberhez méltó jövőjére nézve alapvető jelentősége van a természetjog újraértelmezésének. Igen nagy öröm számomra, hogy ez a könyv alkalmat adhat a mai ünnepre. Teljes szívemből köszönöm!

Wolfgang WALDSTEIN: *A szívébe írva.*
A természetjog mint az emberi társadalom alapja

Fordította: Erdődy János és Radványi Anna

Budapest, Szent István Társulat, 2012. 238 oldal

[Pázmány Könyvek Sorozat 7. • Sorozatszerkesztő: ERDŐ Péter]

Erdő Péter bíboros úr ajánlásával és El Beheiri Nadja tanszékvezető asszony előszavával jelent meg magyar nyelven egyetemünk új díszdoktorának, Wolfgang Waldstein római jogász professzor fenti munkája.

1. Waldstein műve lényegében két fő részből áll. Az első négy fejezet a természetjogi gondolkodás főbb állításait és történetét mutatja be. Az ezt követő hat fejezet pedig a természetjoghoz kötődő részproblémák eltérő mélységben történő tárgyalásából áll.

⁹ Liv. 5, 28, 1–5.

¹⁰ Vö. Stephan BAIER: Abtreibung als Menschenrecht? [Abortusz mint emberi jog?]. *Die Tagespost*, 2012. március 15., 2., mely beszámol az Európai Parlamentben zajló riasztó folyamatokról. Cikke végén mindent a következőképpen összegzi: „Ellen fog állni a vallásszabadság az agy és a törvények ‘liberális’ manipulációjának? Vagy hamarosan kemény pénz- sőt, talán börtönbüntetéssel kell számolnia annak, aki a házasságról, családról és az életvédelemről nyíltan kimondja, amit éppen a katolikusok vallanak és gondolnak?” Azt mondanám, ami a természetjognak megfelel, és ami mindenre érvényes. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv (ABGB) 16. §-ában ma is így fogalmaz: „Minden ember rendelkezik olyan veleszületett jogokkal, melyek az értelem által mutatkoznak meg”. A 17. § „vele született természetes jogok[ról] beszél. Ezek ma Ausztriában is messzemenően figyelmen kívül maradnak.